

KUGLER JÓZSEF*

KISEBBSÉGI MAGYAROK AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN

ABSTRACT

As a result of the Trianon Peace Treaty, more than one million Hungarians were forced to choose the status of ethnic minority of Czechoslovakia, as it was selected by the national statistics of Hungary. This major group included Hungarians who lived also in the recent territory of Slovakia and Ukraine. During the 1920s and the 1930s, the national governments of Czechoslovakia were endeavouring to set the framework for parliamentary democracy and to re-organise the national economy (favouring the Czech areas), while decisions over key issues related to those were increasingly centralized at national governmental level. Such policies raised negative and also positive aspects of daily practices of the Hungarian ethnic minority. While the economic prosperity improved the quality of life of small holders, Hungarian-speaking intellectuals faced with major difficulties in the framework of the new public administration.

Emléktöredékek a „republikáról”

Amikor a nyolcvanas évek közepén a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetének feldolgozásához kezdtem, a témához kapcsolódó levéltári források legnagyobb részébe – főként politikai okok miatt – csak hosszadalmas utánjárással lehetett betekinteni. Míg a kutatási engedélyek intéződtek, az eseményeket átélők visszaemlékezéseit próbáltam meg összegyűjteni, a Felvidékről Magyarországra áttelepített (átmenekült) családok élettörténetét meghallgatni, lejegyezni. A beszélgetések során egyebek mellett szóba került a két világháború közötti csehszlovákiai magyar kisebbségi lét kérdése is. Ekkor még éltek azok az egykori felvidéki lakosok, akik fiatal felnőttként vagy nagyobb gyermekként éltek meg ezeket az éveket, vagyis a XX. század első két évtizedében születtek, családalapításuk vagy iskolás éveik estek az első Csehszlovák Köztársaság, a „republika” időszakára. A visszaemlékezések alapján a kisebbségi lét értékelése igen széles skálán mozgott, hogy csak két végletet szembesítsük egymással: A „pozitív póluson” elhelyezkedők szerint: „Tulajdonképpen jó világ jött ránk Csehszlovákban, demokráciában élhettünk. Szavazhattunk a magyar pártokra, a parasztok meg tudtak boldogulni, építkezni, új eszközöket vásárolni, a szegényeknek meg munkanélküli segély is járt már akkor a harmincas években, a válság alatt. Magyarul is tanulhattak a gyerekek az iskolában, ahol kétnyelvű bizonyítványt kaphattak, meg az ügyeinket is magyarul intézhettük a községházán. A cseh hivatalnokok műveltek, udvariasak voltak, mindegyikőjük már akkor írógéppel írt, sokan közülük valamilyen magyarul is megtanultak, benősültek magyar családokba. Egészében véve nem panaszkodhattunk, igaz, izgága elégedetlen, magyarságukat fitogtató emberek is voltak, nekik néha meggyűlt a bajuk a csendőrökkel, de a cseh csendőrök nem voltak erőszakosak, általában úriemberként viselkedtek.”

A skála másik végén elhelyezkedők, vagyis a negatív véleményt megfogalmazók szerint: „Egy nagy humbug, áldemokratikus maszlag volt ez az egész összeesküvés „republika”, Masarykostól Beneš-estől együtt. Egyszerűen nem több volt erejük a cseheknek meg tótnak arra, hogy a magyarokat még jobban visszaszorítsák, de amit lehetett e téren,

* PhD, tudományos főmunkatárs, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetének Békéscsabai Oszt.

mindent megtettek, hol ravaszkodva, alattomosan, hol pedig nyílt erőszakkal. Az államalakító ún. „csehszlovák” nemzet politikusai folyton marakodtak, de a magyarok ellen mindig összefogtak, ebben az egyben egyet értettek. Az összeesküvés Csehszlovák Állam gazdag volt, így talán jobban élhettünk, mint a csonka országaiak. 37 ösztétől vagy inkább 38 tavaszától a kommunisták meg a szociáldemokraták egyre hangosabban jajveszéltek, hogy meg kell védeni Csehszlovákiát. Hát, hogy úgy mondjam, – fogalmazta meg az egyik idős interjúalany az 1980-as évek közepén – nem sok védeni valót találtam ezen az össze-tákoltt államalakulaton. A cseheknek egyébként a „demokráciafövény” volt a mániájuk. Magabiztosan hirdették, hogy kizárólag csak ők képesek ezt a berendezkedést megteremteni itt Közép-Európában, másoknak, így a magyaroknak is tőlük kell leckét venniük e téren. De ez a „demokrácia” olyan volt, hogy a játékszabályait az uralkodó nemzet határozta meg, és csak igen szűkre szabta annak határait. Előfordult, hogy munkában megfáradt idős gazdákat vegzáltak a Himnusz éneklése miatt a cseh csendőrök. Ilyenkor gúnyos megjegyzéseket is tettek ezüstgombos magyaros ünnepi (templomba járó) viseletükre, utalva a magyar nép ázsiai eredtére, megjegyezve, hogy a magyarok odavalók, és kár volt Európába tolni. A szlovák értelmiségiek fájlalták, hogy a Monarchia, vagy az ő megfogalmazásukban a „magyar feudális elnyomás” idején hazafias dalaikat nem énekelhették szabadon, hát bizony mi sem énekelhettük a sajátjainkat Masaryk vagy Beneš alatt a sokak által agyon dicsért cseh demokráciában.”

Az 1945 utáni éveket a magyar állampolgárrá lett felvidéki magyarok ugyanakkor kivétel nélkül negatívan ítélték meg. A két világháború közötti csehszlovákiai kisebbségi létről szóló visszaemlékezések azért is érdekesek, mert az erdélyi vagy délvidéki hasonló sorsú magyarok körében (ismereteim szerint) csak elvétve tapasztalható pozitív visszajelzés a trianoni döntést követő két évtizedről. Milyen is volt (lehetett) valójában ez a két világháború közötti csehszlovákiai kisebbségi lét? Erre a kérdésre próbál választ keresni a korabeli és későbbi a feldolgozások segítségével (a terjedelmi korlátok figyelembevételével) e rövid előadás.

A politikai államkeret az első Csehszlovák Köztársaság

Az első világháborút lezáró, Kelet-Közép-Európa politikai térképét gyökeresen átjajzó Párizs környéki békeszerződések egyik hasznélvezőjévé kétségtelenül az első Csehszlovák Köztársaság vált.¹ Az államalakulat gerincét képező Csehország sok évszázados történelmi múltat tudhatott maga mögött. A cseh–morva állam (mint közismert) döntő részben német lakosságú területek közé ékelődött be, sőt már a középkori cseh állam területén is nagyszámú német ajkú polgár élt, és így a cseh–német ellentétek sok évszázados múltra tekinthettek vissza a XX. század elején. Masaryk és Beneš, illetve számos más cseh politikus egyes diplomáciai tevékenységének köszönhetően a csehek számára egyszerre ismerték el az antant hatalmak a történelmi jogokat, az önrendelkezést és gyakorlatilag a területi hódítást. A középkori cseh államterületen és hozzákapcsolódó kisebb sziléziai részekben mintegy a történelmi jogfolytonosság alapján egyedül a csehek illette meg az önrendelkezési jog, az ott élő hárommilliónyi német viszont nem élhetett vele.² A csehszlovák állameszme elfogadtatása lehetővé tette a cseh politikai elit számára, hogy felsőmagyarországi területekkel is bővüljön az új állam, hiszen nézetük szerint a magyar elnyomás alatt sínylődő szlovákok is az egységes csehszlovák nemzet részét képezték, ezért az ő felszabadításuk is jogosnak tekinthető. Sőt stratégiai okok miatt még színmagyar területek (Mátyusföld, Csallóköz) annektálása is belefért az antant által támogatott nagyvonalú államalakító terveikbe, és jobb híján Kárpátalja is része lett az első köztársaságnak. Az önrendelkezési jog így az említett térségben élő magyarságot sem illette meg.

A nyugat-keleti irányban majdnem ezer, észak-déli irányban pedig 50–150 km széles több mint 140 ezer km²-nyi államterületen a megalakuláskor mintegy 13,5 millióan éltek. E népesség mintegy háromnegyede, vagyis több mint tízmillió fő élt a történelmi Csehországban. Az első (az 1921. évi) csehszlovák népszámlálás szerint a lakosok közel kétharmada (8,8 millió fő) tartozott az államalkotó néphez, vagyis akik csehszlovákként lettek regisztrálva, közülük a szlovákok száma elérte a kétmilliót. A legnagyobb lélekszámú kisebbség a lakosság majdnem negyedét kitevő 3,1 millió német volt, majd őket követték közel 6%-os részarányal (0,75 millió) a magyarok, az oroszok, ukránok és ruszinok együttes száma pedig majdnem elérte a félmilliót (3,5%). Az új állam a Monarchia területének ötödét, a népességnek pedig negyedét örökölte, ipari kapacitásának viszont a többsége került hozzá. A magyarok száma az 1910. évi népszámlálás alapján felül múlta az egymilliót, a kárpátaljai részekkel együtt. Az 1921. évi kimutatások szerint viszont már háromnegyed millióra csökkent a felvidéki magyarság lélekszáma, amit számos tényező együttes hatása idézett elő. Az egyik, a dualizmus évtizedeiben elmagyarosodott vagy két-nyelvűvé vált szlovákok egy része előnyösebbnek látta, ha az új körülmények között az államalkotó nemzethez tartozónak vallja magát. Továbbá a magyar nemzetiségű lakosság állampolgárságának, illetve megélhetési lehetőségeinek megvonása, vagyis migrációra készítetése és a népszámlálási visszaélések egyaránt negatívan érintették a csehszlovák fennhatóság alá kerülő kisebbséget.³

A felvidéki (szlovákiai és kárpátaljai) magyarság döntő többsége a Csallóköztől a Bodrog-közig, illetve onnan a Tiszáig húzódó zömében alföldi, illetve dombsági tájakon élt (él). Ezek a területek a Kárpát-medence központi magyar lakosságú tömbjének a részei, attól csak a trianoni határ választotta (választja) el. Az összefüggő magyar nyelvterülettől távolabb, a korábbi közigazgatási központokban, főként megyeszékhelyeken (Nyitra, Pozsony, Besztercebánya stb.) is találunk még az államfordulatkor népesebb magyar közösségeket. Az első Csehszlovák Köztársaságban, főként a köztársaság nemzetiségi-etnikai összetétele miatt a centralizációs államszervezeti törekvések érvényesültek, a történelmi hagyományokat is figyelembe vevő tartományok, főként pedig az ehhez kapcsolódó autonómia csak a politikai szónoklatokban fordult elő. Sem a Szlovákia, sem pedig Kárpátalja nem kapott önállóságot, ami harmincas években már az államszerkezet felbomlásához is hozzájárult.

Az új államkeret nyújtotta lehetőségek és korlátok, kisebbségi válaszok

Az új állam politikai berendezkedését tekintve lényegében parlamentáris demokrácia volt, általános és titkos választójogot biztosított 21 éves korától minden polgárának nemre és nemzetiségre való tekintet nélkül, és természetesen engedélyezte a politikai pártok, egyesületek, köztük a kisebbségiek által alapítottak működését is. Emellett Csehszlovákia is aláírta a békeszerződéshez kapcsolódó kisebbségvédelmi szerződést is, amelyik főként azokon a településeken éreztethette pozitív hatását, ahol egy-egy kisebbség, így a magyarság aránya elérte a 20%-ot. A csehszlovák kormányoknak így inkább abban maradt mozgástere, hogy a választókerületi beosztások manipulálásával csökkentse a kisebbségi képviselők számát, és egyre több településen, járásban szorítsa 20% alá a statisztikai magyar kisebbségek arányát. A korabeli elemzések szerint a magyarok lakta körzetekben mintegy 40%-kal több szavazat kellett egy-egy képviselői hely megszerzéséhez, mint a szlovákok lakta vidékeken.⁴ A más kisebbségivé váló Kárpát-medencei magyar közösségekhez hasonlóan a felvidéki magyarság is teljesen új körülmények közé került. Nemcsak az államszervezeti keretek miatt, hanem azért is, mert korábban (például Erdélyben) nem

alakultak ki e felső-magyarországi és Duna-melléki térségekben a regionális területszerveződés előzményei, Budapest térszervező ereje főként a dualizmus időszakától jelentős felső-magyarországi területeken is érvényesült.

A kisebbségi sorba került magyarok több alternatíva közül választhattak. Az egyik döntés lehetett a menekülés, az átköltözés a csonka országba. Főként hivatalnokok, a magyar állam egykori alkalmazottai éltek ezzel a lehetőséggel, amit a csehszlovák hatóságok erőteljesen támogattak, sőt maguk is aktívan közreműködtek abban, hogy az államalakulatot minél több magyar értelmiségi hagyja el. Az értelmiség számára az jelentette a választóvonalat, hogy képes-e egy új államalakulatban a kisebbségi sorsot legalább átmenetileg elfogadni, és a magyarságnak szellemi irányítóivá válni. A felvidéki magyarság legszámottevőbb részét a parasztság vagy tágabb értelemben az agárágazatban megélhetést találók jelentették. Ez a paraszti társadalom és a felvidéki magyar falu is természetszerűleg sokféle volt. Közöttük az egykori kismemesi falvak éppúgy megtalálhatók, mint a korábbi jobbágyfalvakból öntudatosra váló gazdafalvak vagy a nagybirtokok árnyékában meghúzódó és ott részben megélhetést találó földnélküli rétegek, a majorok lakói. A nagybirtokos családok többsége visszahúzódott magyarországi birtokaira, de Esterházy János példája mutatja, közülük is akadtak olyanok, akik vállalták a kisebbségi sorsot és a magyarság megmaradásáért való küzdelmet.⁵ Relatív jelentős volt a városok, népesebb falvak magyar kisiparos rétege is, és nem elhanyagolható számú munkásréteg is a felvidéki kisebbségi magyar társadalom szerves részét képezte. A polgári és munkásrétegek között minden bizonnyal szép számmal találunk elmagyarosodott német és szlovák gyökerű családokat is, mint ezt Kassa vagy Pozsony, illetve a Szepesség példája is mutatta. A felvidéki magyarság mintegy nyolcadát az asszimilált zsidók jelentették, akik német vagy jiddis anyanyelvüket cserélték fel főként a kiegyezést követő évtizedekben magyarra. A magyar kultúrájú zsidóság egyik része alkalmazkodni próbált az új kihívásokhoz, vállalta a felkínált zsidó nemzetiséget, míg más részük továbbra is következetesen magyarnak vallotta magát, és a magyar kisebbségi kultúra következetes támogatója maradt.⁶

A sokszínű kisebbségi magyar társadalmakban egyszerre voltak jelen a passzivitás és aktivitás erői. Ez utóbbiak az új állam nyújtotta lehetőségeket kihasználva próbáltak meg küzdeni a kisebbségi jogokért, a magyarság fennmaradásáért. A Kós Károly és politikus társai 1921 januárjában az általuk megfogalmazott röpiratban, a „Kiáltó szóban” adták közre az erdélyi tennivalókat: „Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át munkára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája.”⁷ A felvidéki magyarság egy része pedig már egy évvel korábban, 1920 elején, tehát a trianoni békeszerződés aláírása előtt fél évvel fogalmazta meg céljait, a politikai realitásokat figyelembe véve: „De választási jogunk gyakorlása kötelességünk is, hogy népünk kultúrájának szabad fejlődését biztosítsuk, és törvény adta eszközökkel hivatalos képviselőinek révén a kisebbségek védelméről szóló törvényben biztosított jogainknak érvényt szerezzünk.” – jelent meg a keresztényszocialisták felhívása a Népakarat című lapban.⁸

A dualizmus kori pártszerveződéseket alapvetően a kiegyezésről vallott nézetek ütköztetése határozta meg. Mindössze a Katolikus Néppárt és a különböző rövid múltra visszatekintő agrárpártok (kisgazdapárt) jelentethettek vonzerőt a feltörekvő társadalmi rétegek (értelmiség, kispolgárság, parasztság) számára. Ez a pártstruktúra egészült ki még az első világháború előtt egyebek mellett a szociáldemokrácia és a polgári radikálisok megjelenésével, parlamenti képviselőkkel azonban ez utóbbiak 1918 őszéig, az őszirózsás forradalomig nem rendelkeztek. Az 1918/19. évi forradalmak teljesen szétzúzták a korábbi pártstruktúrát, így 1920 után felértékelődtek azok a pártok (kereszténypártok, kisgazdák), amelyek viszonylag jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkeztek, és ezzel együtt aktívan részt vettek a forradalmak okozta társadalmi és politikai instabilitás felszámolásában. A

felvidéki (szlovákiai) magyarság politikai aktivitásában is az említett konzervatív politikai erők (a néppárti hagyományokat követő Országos Keresztényszocialista Párt és a Nagyatádi-féle mozgalom alapján újjászerveződő Országos Magyar Kisgazdapárt) játszottak kezdeményező szerepet. Ez utóbbi szerveződés a későbbiekben Magyar Nemzeti Pártként ért tovább, egészen 1936-ig, amikor is a két párt összeolvadva, Egyesült Magyar Párt néven lépett a politikai küzdőtérbe.⁹ A magyar pártok a harmincas években 9 képviselőt küldhettek a 300 tagú prágai képviselőházba, és további 5 szenátort pedig a 150 fős szenátusba. A magyar politikai szerveződéseknek azzal kellett szembenéznük, hogy az ún. sérelmi politizálás mellett lehetőség szerint kedvező feltételeket teremtsenek a felvidéki magyar társadalom boldogulására, anyagi gyarapodására is, és emellett minél szélesebb körű kisebbségi összefogást alapozzanak meg.

A csehszlovák kormányzatoknak ugyanakkor alapvető érdeke volt, hogy sem az egyes kisebbségek között, sem pedig kisebbségi magyarság körében ne alakuljon ki széleskörű összefogás az államhatalommal szemben. A magyarokra vonatkoztatva ez az jelentette, hogy kisebbség ne váljék a trianoni békeszerződés miatt halálos ellenséggé vált kis Magyarország kinyújtott karjává. A felvidéki magyarság megosztására kedvező alkalmat kínált a mindenkori kormányzatok számára, hogy a Tanácsköztársaság bukása után, jelentős baloldali, főként kommunista emigráció talált menedéket Csehszlovákia területén is.¹⁰ A szocialista időszak magyarországi történetírása igen pozitív szerepet tulajdonított e korszak felvidéki baloldali emigrációjára forradalmi osztályharcos tevékenységének, tárgyilagosan szemlélve azonban inkább a megosztottságot erősítették. A másik lehetőséget a kisebbségi mozgalmak kordában tartására, befolyásolására az ún. kormánytámogató politikai mozgalmak szervezése, menedzselése jelentette, amire az ún. Csánki-párt rövid tevékenysége a példa. Az oktobrista hagyományokat képviselő Csánki Aladár megalapította a Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetségét, főként a földhöz jutás és a paraszti társadalom felemelésének lehetőségével kecsegtette szavazóit, a párt azonban csak ideig-óráig tudott szerény befolyást gyakorolni paraszti szavazó bázisára.¹¹

Különösen fontos kérdéssé válik egy-egy állam esetében, ha önmagát még ráadásul polgári demokratikus berendezkedésűnek is tartja, hogy milyen mértékig avatkozhat bele a gazdasági életbe, egészen pontosan a tulajdonviszonyokba, főként pedig a tulajdonosok nemzeti szempontok szerinti kiválasztásába. Ez azért is érdekes kérdés, mert a nemzetiségi, főként pedig oktatáspolitikájáért egyébként alkalmasint joggal elmarasztalt dualista Magyarország politikusai a gazdasági életben a liberális elveket jórészt hagyták érvényesülni, államilag nem akadályozták nem magyar ajkú polgárok vállalkozásait, gazdasági gyarapodását, és arra is alig találunk példát, hogy a magyarságot segítő telepítéspolitikát folytattak volna. A Magyarországgal szomszédos utóállamok, köztük Csehszlovákia is azonban már az első perctől igyekezett elégtételt venni, vélt vagy valós évszázados nemzetiségi sérelmeikért, már ami a földkérdést illeti. Igaz a termőföldre, mint különleges és pótolhatatlan értékre, a modern államok többsége sajátos, más gazdasági ágazatokhoz képest eltérő szabályozást alkalmaz, és természetesen lehetnek jogos elvárások arra nézve is, hogy a földtulajdonviszonyokat a társadalmi igazságosság figyelembevételével rendezzék. A csehszlovák földreform azonban kizárólag nemzeti szempontokat vett figyelembe. Az 1920-as években Szlovákia és Kárpátalja területén több mint másfél millió ha föld cserélt gazdát az említett földreform keretében. A magyar többségű déli járásokban pedig 130 ezer ha került döntő részben a csehszlovák nemzetiségű új tulajdonosok kezébe. E reform része volt a telepítés is, aminek során szintén az államalkotó nemzethez tartozó földműves családok részére alakítottak mintegy 80 kolóniát, a felvidék főként színmagyar térségeiben.¹² A felvidéki magyar kisebbség számára is elengedhetetlen volt legalábbis részleges gazdasági önszerveződésének biztosítása, az önszerveződés hálózatait-területeit elemeinek kiépítése. A

csehszlovák kormányzatok ez esetben is centralizációs és nemzeti jellegű politikát folytattak, így az önszereződés gazdasági pénzügyi alapjai legfeljebb csak mérsékelten álltak a kisebbség rendelkezése. Kisebb sikert a szövetségi mozgalom (Hanza) meghonosításában sikerült elérni.¹³

A két világháború közötti csehszlovák iskolapolitika a magyar kisebbséget mindenképpen hátrányosan érintette. A Felvidék egy viszonylag jól kiépített iskolahálózatot örökölt a felbomló dualista államtól, az intézmények részben állami fenntartásúak voltak, de igen jelentős felekezeti iskolahálózat is működött az országrészben. Az új állam „szlovenszkói” és kárpátaljai iskolapolitikáját kizárólag a korábbi évtizedek magyarosítási eredményeinek felszámolása határozta meg. Ez részben egy új csehszlovák nyelvű iskolahálózat kiépítését jelentette, legtöbb esetben új épületekkel, tárgyi és személyi infrastruktúrával együtt, de legalább ilyen szerepet játszott a tannyelv „csehszlovakizálása” is a már funkcionáló intézményekben. A Csehszlovák Állam kiterjesztette a nyolcosztályos kötelező képzést, ami öt elemi és három polgári foglalt magában. Az állami iskolaépítési akciónak kis részben magyar lakta települések is kedvezményezettivé váltak, de a magyar gyermekek oktatása az egyre nehezebb helyzetben levő felekezeti iskolákra hárult, és megoldatlan maradt a középiskolai oktatás, a szakképzés és a tanítóképzés is.¹⁴

Miként értékelhetjük a magyar kisebbség szempontjából az első republikát?

Összességében elmondható, hogy az első Csehszlovák Köztársaságban bizonyos korlátokkal érvényesülhettek a parlamenti demokrácia bizonyos elemei, így a magyar kisebbség, ha korlátozottan is, de kiépíthette politikai és gazdasági szerveződéseit, valamelyest megvédhette anyanyelvi oktatási-kulturális jogait és részben intézményhálózatát is, annak ellenére, hogy az államhatalom centralizációs és nacionalizálási törekvései az élet szinte minden területén behálózták a gazdaságtól a kultúráig át az oktatásig. A cseh gyáripar versenye hátrányosan érintette a szlovákiai és kárpátaljai országrész iparosait, ami természetesen a felvidéki ipari kapacitás csökkenéséhez vezetett. A magyar polgári rétegek tehát nemcsak nemzeti sérelmeik miatt, hanem gazdasági okokból is nosztalgiával gondoltak a boldog béke évekre, a Monarchiára.¹⁵ A felvidéki magyar városi és falusi szegényebb sorsú fiatalok számára ugyanakkor egyfajta kitörési lehetőséget jelentett, hogy a népesebb csehországi iparvárosokba (Ostrava, Plzen, Prága) szegődtek el tanoncnak, betanított munkásnak, és lakatos, bádogos, mechanikus segédlevéllel kezükben érkeztek vissza szülőföldjükre, aminek birtokában azután többen saját vállalkozásba is fogtak. Az infrastruktúra-fejlesztések terén jelentős források áramoltak a felvidéki területekre, főként a stratégiaileg fontos határvidéki településekre és a régi-új közigazgatási központokba. Az infrastruktúra kiépítésének humán oldalát kizárólag nemzeti szempontok határozták meg, mivel a szlovák értelmiség, köztük a szakértelmiség lélekszáma az államfordulatkor elenyésző volt, így cseh szakemberekkel pótolták azokat, sőt előfordultak olyan esetek is a húszas években, hogy szlovákul nem tudó magyar bírák, akik vállalták az új állam szolgálatát, tovább folytatták tevékenységüket a magyarok lakta térségekben.¹⁶ A magyar nyelvű peranyaghoz ilyen esetekben egy „csehszlovák államnyelvű” összefoglalót mellékeltek.

Noha a felvidéki magyarság arányszáma alatt vett részt a középiskolai és felsőoktatásban, mégis kialakulhatott egy nagyobb részt kispolgári, paraszti és részben munkás származású új felvidéki (szlovenszkói) értelmiségi réteg, amelyik már a köztársaság időszakában szerezte meghatározó élményeit. A magyar kisebbség iránti elkötelezettségük szociális érzékenységgel párosult, és megpróbálták egyfajta közvetítő szerepet is betölteni a két nép között, mint azt a Sarló-mozgalom példája is mutatta, jóllehet a kommunista mozgalomhoz

való közeledésük a szervezet felszámolódását jelentette.¹⁷ A magyar parasztságot, a falusi közösségeket ugyan kedvezőtlenül érintette a csehszlovák földreform, mégis ez a legszámottevőbb felvidéki magyar társadalmi réteg vagy legalábbis annak egy része relatíve pozitívan érte meg az első csehszlovák időszakát. Több településen egyebek mellett az állam által biztosított földbérletek segítségével gyarapíthatta birtokát. A Közép-Európa legiparosodottabb államaként számon tartott Csehszlovákia belső piaca jelentős mennyiségű élelmiszert és mezőgazdasági nyersanyagot (ipari növényt) is igényelt. Számos felvidéki térségben (Csallóköz, Mátyusföld, Garam- és Ipoly-mente) a sok évtizedes múltra visszatekintő intenzív gazdálkodás (zöldség, gyümölcs, vetőmag) újabb lendületet vett a republika évei alatt. A korszerű kisgépek alkalmazása, a biztonságos fogyasztópiac egyaránt emelte az ágazat jövedelmezőségét. A húszas-harmincas években a felvidéki magyar falvak lakásállománya is egyre korszerűbbé vált.¹⁸ A sors fintora, hogy a második világháború utáni lakosságcsere keretében áttelepítésre kijelölt magyar családok jó állagú ingatlanjaikat éppen ezekben az években építették, korszerűsítették.

JEGYZETEK

1. Az első Csehszlovák Köztársaság megalakulásának körülményei: Gyönyör J. 1992., a szerző egyebek mellett érinti a csehszlovák állameszme térhódítását is (108–117. o.). A témakör legújabb monográfiája: Popély Gy. (2010), aki többek között Beneš szerepét is elemzi az új állam létrehozásában. Beneš elnök államszervező tevékenységéről és a magyar–csehszlovák határ kialakításáról: Gulyás L. (2008): 158–162. o.
2. A csehországi németek és lengyelek önrendelkezési kísérleteiről: Popély Gy. (2010): 121–126. o.
3. Az új államra vonatkozó fontosabb statisztikai adatok: Gyönyör J. (1992): 200–212. o., Gulyás L. (2005): 66–77. o. A felvidéki magyarság fogyásának okait elemző tanulmány: Popély Gy. (1991): Az ún. „cseh demokrácia” elméleti megalapozásáról: Masaryk T. G. (1991): Szlovákia történetének rövid összefoglalója egyebek mellett az 1918–1938 közötti időszakról: Szarka L. (é. n.): 151–173. o.
4. Borsody I. (1938): 58. o.
5. Esterházy J. (2000).
6. Borsody I. (1938): 52–55. o.
7. Kós K.–Zágoni I.–Paál Á. (1921): 5. o.
8. Angyal B. (2004): 81–82. o.
9. A felvidéki magyar pártszerveződésekéről: Ölvedi J. (1985): 48–51. o., Angyal B. (2002): 112–130. o., 182–213. o.,
10. A baloldali emigráció szerepéről eltérő értékelések: Mályusz E. (1931): 88–94. o., Arató E. (1975): 151–166. o.
11. Angyal B. (2002): 96–97. o.
12. A felvidéki agrárreform csehszlovák nemzeti jellegéről: MSTÁI (1938): 89–97. o., Simon A. (2003), Borsody I. (1938): 148–155. o.
13. A felvidéki magyarság gazdasági önszerveződéséről: MSTÁI (1938): 83–105. o., Vigh K. (é. n.): 59–65. o. A kérdéskör legújabb, széleskörű forrásbázison alapuló feldolgozása: Gaucsik I. (2005).
14. A felvidéki magyarság oktatási és művelődési lehetőségeiről: MSTÁI (1938): 44–69. o., Borsody I. (1938): 89–112. o., Ölvedi J. (1985): 99–124. o.
15. Arató E. (1975): 110–126. o., Gulyás L. (2005): 77–80. o.
16. Kugler J. (2007).
17. A Sarlóra vonatkozó széles körű szakirodalomból: Sándor L. (1978., 1988).
18. Az első Csehszlovák Köztársaság idején végbement falusi modernizációról: Fejérváryné (1988): 131–148. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angyal Béla (2002): Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918–1938. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Lilium Aurum Kiadó.
- Angyal Béla (2004): Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez 1919–1936. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Kiadó.
- Arató Endre (1977): Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975. Budapest, Magvető Kiadó.
- Borsody István (szerk.) (1938): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. (Reprintkiadás, Méry Ratio, Somorja, 2002).
- Esterházy János (2000): A kisebbségi kérdés. Válogatott írások, beszédek, interjúk. (Szerk. Molnár Imre). Budapest, Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda.
- Fehérváryné Nagy Magda (1988): Parasztgazdaság a XX. század első felében – gútai példa. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Gaucsík István (2005): Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság a két világháború között. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1–2. sz., 27–44. és 27–54. o.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásától napjainkig. Budapest, Hazai Térségfejlesztő Rt.
- Gulyás László (2008): Edvard Beneš – Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó, Gödöllő.
- Gyönyör József (1992): Határok születtek. A csehszlovák állam megalakulása és első törvénye. Pozsony, Madách Kiadó.
- Kós Károly–Zágoni István–Paál Árpád (1921): Kiáltó szó: A magyarság útja, a politikai aktivitás rendszere. (Reprintkiadás Kapu Könyvek, Budapest, felelős szerkesztő Brády Zoltán é. n.)
- Kugler József (2007): Felvidéki magyar értelmiségiek a második világháború utáni jogvédelemben. Boross Zoltán tevékenysége a nógrád-gömöri magyarság érdekében 1945–1948. (Vonatok északnak és délnek. – A magyar–szlovák lakosságcsere. Nemzetközi konferencia, 2007. október 4–5.)
- (MSTÁI) Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete (szerk.) 1938: A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Masaryk, Tomás Garrigue (1991): Demokrácia, nemzetiség. gondolatok a kisebbségi kérdéstről és az antiszemitizmusról. Budapest–Pozsony, Regió – Madách – Kalligram.
- Mályusz Elemér (1931): A vörös emigráció. Gödöllő, Attraktor Kiadó. (2006) Reprintkiadás.
- Ölvedi János (1985): Nappogytkozás – Magyarok Szlovákiában. New York, Püski Kiadó.
- Popély Gyula (1991): Nappogytkozás. (A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945.) Budapest, Írók Szakszervezete Széphalom Könyvműhely – Regio, Popély Gyula (2010): Felvidék 1914–1921. Budapest, Magyar Napló – Fókusz Egyesület.
- Sándor László (szerk.) (1978): Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Sándor László (szerk.) (1988): A Sarló hatósugarában. Tanulmányok, cikkek dokumentumok. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Simon Attila (2003): Elképzelések és tervek Dél-Szlovákia szláv betelepítésére az első köztársaságból lezajló földreform keretén belül. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2. sz. 103–118. o.
- Szarka László (é. n.): A szlovákok története. Budapest, Bereményi Könyvkiadó.
- Vígh Károly (é. n.): A szlovákiai magyarság sorsa. Budapest, Bereményi Kiadó.